

SOSYAL BİLİMLERDE İKİ FARKLI YÖNTEM: POZİTİVİZMİN “AÇIKLAMA”SINDAN HERMENEUTİĞİN “ANLAMA”SINA

Fırat KAYA* & Burcu BÜYÜKEKMEKÇİ**

Öz

Sosyal bilimlerde yöntem sorunu üzerinden teşekkül eden hermeneutik yaklaşımın pozitivist yaklaşıma bir alternatif oluşturması, tarihsel açıdan doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin farklılaşmasına dayanmaktadır. Doğa bilimlerine yönelik yöntemin sosyal bilimlerde de uygulanabilirliği, sosyal bilimler açısından bilimsel araştırma yöntemlerine yönelik tartışmaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden ayrı bir bilimsel alanı oluşturmasının ötesinde ise şekillenen tartışma yöntem sorununa odaklanmaktadır. Bu çalışma sosyal bilimlerin yöntemden bağımsız olamayacağı ön kabulü ile sosyal bilimlerde tek bir yöntemin söz konusu edilemeyeceğini de benimseyen bir perspektif ile oluşturulmuştur. Bu sebeple, sosyal bilimlerde yöntem sorunu tartışmalarında temel olarak karşımıza çıkan pozitivism ile pozitivismin bir alternatifi ve eleştirisi olarak hermeneutik yaklaşım bu çalışmanın odak noktasını teşkil etmektedir. Bu çalışma, tekbiçimci bilim anlayışı bakımından gelişme gösteren pozitivismin temel özellikleri, tarihsel süreci, esas argümanları ve eleştirileri ile hermeneutiğin epistemolojik dönüşümünün anlaşılması açısından tarihsel gelişimi, ortaya çıkışı ve yöntembilimsel gelişimi açısından pozitivism'e yönelttiği eleştirileri, sosyal bilimlerde yöntem sorununa dikkat çekilmesi açısından hermeneutiğin teorik kurgusu, temel tartışmaları ve eleştirileri ile genel çerçevesi içerisinde kısa bir değerlendirme çabasından ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Pozitivism, Hermeneutik, Sosyal Bilimler, Yöntem, Bilgi Sosyolojisi.

* YÖK 100/2000 Siyaset Psikolojisi Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Doktora Programı, frtkya52@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3195-2915>.

** YÖK 100/2000 Siyaset Psikolojisi Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi Doktora Programı, ekmeckiburcu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2948-7233>.

TWO DIFFERENT METHODS IN SOCIAL SCIENCES: FROM POSITIVIST EXPLANATION TO HERMENEUTIC INTERPRETATION

Abstract

The question of adopting natural science methods in social sciences comprises a substantial part of the discussions on scientific research methods in social sciences. This discussion focuses mainly on methodological issues. This study is based on the premise that social sciences cannot be dissociated from the methodology and also the perspective that a single method cannot be adopted in social sciences solitarily. Therefore, the focus of this study was on positivism and the hermeneutic approach which is the alternative and criticism of positivism, due to their appearance as the major issues in the discussions over methodology in social sciences. Consequently, this study aimed to establish the main frame and analyze briefly the fundamental features of positivism evolved as uniformist understanding of science: its historical processes, main arguments and criticism. its emergence, historical evolvement of hermeneutic to clarify its epistemological conversion, criticism raised against positivism, the theoretical construct of hermeneutics in terms of drawing attention to the method problem in social sciences.

Keywords: *Positivism, Hermeneutics, Social Science, Method, Sociology of Knowledge.*

Giriş

Bilimin bilim olmasının en önemli nedeni onun yöntemidir. Yöntem, bilimsel bilgiye ulaşmadaki yolumuzu belirleyen unsurdur. Bilimsel bilgiye ulaşırken kullandığımız veya belirlediğimiz yöntem, çalışmaların konusuna ilişkin izlenecek yolu belirlememizde son derece önemlidir. Sosyal bilimler açısından da izlenecek yöntem son derece önem teşkil etmektedir. Zira bu yöntemler bizlere farklı bakış açıları sunmakta ve çalışmalarını ele alacağımız teknikleri de şekillendirmektedir. (Karasar, 2020: 3-68; Yıldırım, 1997: 9-33; Sayılı, 2010: 15-30). Bu doğrultuda sosyal bilimler alanında öncelikli olarak pozitivism ve hermeneutik iki farklı yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pozitivism, bilimsel bir düşünüş olarak tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu bağlamda, çalışmada, pozitivismın arka planını oluşturan temel tarihsel sürece değinilmiştir. Bu sürecin pozitivismın ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde ne gibi etkilerinin olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Akabinde pozitivismın içerisinde barındırdığı önemli özelliklerinin ve bilimi algılayış şeklinin üzerinde durulmuştur. Pozitivismın savunuları ve eleştirileri üzerinden bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Pozitivizme ilişkin olarak “*pozitivizm savunularının temeli nedir, pozitivismi savunanlar kimlerdir ve hangi yönleriyle pozitivism bir yöntem olarak ortaya çıkmış ve gelişiminde savunucularının dayanak noktaları neler olmuştur?*” sorularına yanıt aranmıştır. Daha sonra ise pozitivism savunularından hareketle “*eleştiriler hangi yönlerde olmuş, kimler tarafından ve ne şekilde eleştirilmiştir?*” sorularına yanıt verecek nitelikte araştırma sonuçlarına yer

verilmiştir. Buna paralel olarak çalışmada hem pozitivizm savunularına hem de eleştirilerine yer verilerek konu tartışılmaya çalışılmıştır.

Sosyal bilimlerde yöntem sorunu üzerinden teşekkül eden hermeneutik yaklaşımın pozitivist yaklaşıma bir alternatif oluşturması, tarihsel açıdan doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin farklılaşmasına dayanmaktadır. Doğa bilimlerine yönelik yöntemin sosyal bilimlerde de uygulanabilirliğine yaslanan tartışma, sosyal bilimler açısından bilimsel araştırma konusunun veya nesnesinin, araştırmacı öznenin de bir parçasını oluşturması bakımından önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden ayrı bir bilimsel alanı oluşturmasının ötesinde ise şekillenen tartışma yöntem sorununa odaklanmaktadır (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 17-19). Pozitivist yaklaşımın bir eleştirisi ve alternatifi olarak hermeneutiğin epistemolojik dönüşümünün anlaşılması açısından, çalışmada, hermeneutiğin tarihsel gelişimi, ortaya çıkışı ve yöntembilimsel gelişimi açısından pozitivizme yönelttiği eleştirileri, sosyal bilimlerde yöntem sorununa dikkat çekilmesi açısından hermeneutiğin teorik kurgusu, temel tartışmaları ve eleştirileri ile genel çerçevesi içerisinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Pozitivizmin açıklamaya verdiği önemin ve hermeneutiğin anlamaya yönelik çabasının üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda pozitivizmin ve ona alternatif sunan bir sosyal bilim yaklaşımı olarak hermeneutiğin gerek temel argümanları gerek eleştirileri pozitivizmle birlikte çalışmanın odak noktasında yerini almıştır. Sosyal bilimler açısından bilimsel yaklaşımın, yöntem belirleme ve bilimsel araştırmanın hem araştırmacı hem de araştırılan nesne yönünden bilimsel bilginin ortaya konulması üzerindeki önem, bu çalışmanın yapılmasında itici bir güç olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bilim söz konusu edildiğinde, bilimin öznesi, nesnesi, dönemi ve koşulları ne hâkim paradigmadan, yöntemden, yaklaşımdan ve teknikten ne de tüm bunların odağında çabasını ortaya koyan bilim insanından bütünüyle ayrı hareket eden parçalar değildir. Pozitivizmin bilim anlayışı üzerinden geliştirilen argümanların sosyal bilimlerdeki çıktılarının yanı sıra bu çalışmada, bir pozitivizm eleştirisi olarak varlık gösteren hermeneutiğin irdelenmesi (Özlem, 2012: 106-156), her iki yaklaşımın da teorik unsurlarının incelenmesi ve bir arada sunulması hedeflenmiştir.

Çalışmada yöntem bakımından nitel araştırmaya uygun olarak teorik bir derleme olarak tasarlanmıştır. Pozitivizmin ve hermeneutiğin birincil ve ikincil kaynakları üzerinden yürütülen derlemeye ilişkin araştırma sürecinde elektronik ve basılı materyallerden faydalanılmıştır. Söz konusu materyaller kitap, makale ve süreli yayınlar öncelikli olmak üzere, çalışmada odaklanılan düşünürlerin birincil kaynakları ile birlikte düşünürlerin pozitivist ve hermeneutik teori bakımından konu edildiği ikincil kaynaklarına da odaklanılmaktadır. Çalışmada birincil kaynaklar ile ikincil kaynaklar üzerinden elde edilen araştırma konusu ve bulguların dengeli dağılımının gözetilmesine özen gösterilmiştir. Zira çalışmada konu edilen pozitivist ve hermeneutik teorilerin kıyaslanması veya bu yöntemlerin birinin teknik

üstünlüğünün ifade edilmesi çalışmanın amacı kapsamında değildir. Bu sebeple teorilere düşünsel karakterini kazandıran birincil kaynak ve bu kaynakları oluşturan düşünürlerin fikri kompozisyonlarına yer verilmesi, adı geçen düşünürlerin teorik kurgularına dair ön bilginin oluşması amacıyla.

1. BİLİMSEL BİLGİYE ULAŞMA YOLU: YÖNTEM

Bir bilginin bilimsel olması ya da kabul edilmesi hangi yollarla mümkün olmaktadır? İşte bu soruya verilecek olan cevap bilgiye ulaşmakta kullandığımız yöntem olmaktadır. Gündelik bir bilgiden, teknik bir bilgiden vs. bilimsel bilgiyi ayıran en önemli şey o bilgiye ulaşmamızda kullandığımız yöntemdir. Bu çerçevede bakıldığında bir bilginin bilimsel olması için ya da bir bilgiye bilimsellik katan şeyin aslında onun yönteminden geçmektedir. Olgusal olanın açıklanmasında ve anlaşılmasında araştırma konusunun yüzeyselliği felsefi inançla şekillenir. Ancak bilimsel bilginin, olgusal düzeyde ve derinlemesine anlaşılması ve açıklanması yöntemsel bir sorundur. Şeylerin doğruluğu onu bilgi kılmaz. Ancak bir bilginin yanlışlığı da onu bilgi olmaktan çıkarmaz. Kategorik olarak yanlışlık bilgiyi yanlışlar. Bu bağlamda doğruluk ve kesinlik aynı şey değildir. Doğru; bir önerme, gerçeklerle örtüştüğü veya olaylar önermeye uygun olarak geliştiği sürece doğru olabilir. Bilgi “o an” için doğru olabilir ancak bu kesin bilgi için yeterli olmayabilir. Yanlışlanabilirlik* ise bilimsel bilgi bakımından yine bilimsel araştırmanın doğasına dair geniş bir teorik çerçeve sunmaktadır. Yanlışlanabilirliğin bilimsel araştırmalara ilişkin teorik kurguda konu edildiği tartışma ve düşüncelere, çalışmanın maksadını ve sınırlarını aşması sebebiyle kapsam dışında bırakılmıştır. Buradaki kritik eşik bilginin yöntemidir. Bu sebeple toplumbilimin kriz eşiklerinden biri olan yöntem sorunu, yöntemin teorik ve felsefi arka planı ile girift bir ilişkisellik ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yönteme dair ilk kategorik bilgi şemalarının açıklığa kavuşturulmasında fayda vardır.

Bilimsel bilginin ya da bilimin yöntemi son derece önemlidir. Bugün hayatımızı değiştiren, kolaylaştıran hem doğayı hem de toplumu açıklamakta, yorumlamakta ve sonuç elde etmemizde ve tabiri yerinde ise gerçekliğe ulaşmakta bilim, büyük bir önem arz etmektedir. Aynı zamanda bilim insanını güçlü kılan, kendi yaşamımızı kolaylaştıran, daha güvenilir bir şekilde yaşamamızı sağlayan olgu olarak görmek mümkündür. Çünkü gerek doğayı gerek toplumu bilmek bu olanakları sağlamaktadır (Yıldırım, 2012: 19). Hatta Platon’a göre bilmek ve hakikati keşfetmenin hazzı başka hiçbir şeyden sağlanamamaktadır. Düşünmenin, akıl yürütmenin ve gerçekliğe ulaşmak için çabalamanın diğer tüm şeylerden üstün olduğu görüşündedir (Platon, 2020: 318-320) Her iki açıdan da bakıldığında bilimin gerek hayatımızı kolaylaştıran, bizi güçlü ve aynı zamanda mutlu kılan bir yönü olduğunu

---

* Popper’ın bilim anlayışında hiçbir şey tam olarak kanıtlanmış yahut değişmez değildir. Bilim dinamik ve değişkendir. Bilim sorunlar başlar, sorunla devam eder, sorunla nihayetlenir. Sorun bilgiyi, bilgi sorunu ortaya koyarken, bilim ise kuramların oluşumu ve onların sınanmasında dairdir. Bu bağlamda Popper’ın pozitivizme temel önerisi yanlışlamacılıktır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz.: Popper (1998: 101-116)

söylemek yanlış olmayacaktır. Bilimsel bilgi, bizi hem doğayı hem de toplumu anlamakta önemli bir işleve sahip olduğu aşikârdır. Bu çerçevede bakıldığında bilimin, bilimsel bilgiye ya da bir başka ifadeyle gerçekliğe yaklaşmakta önemli bir yeri olduğunu söylemek gerekmektedir.

Bilginin tam olarak ne olduğu ya da ne ifade ettiği oldukça tartışmalı bir konudur. Burada bizi ayırma götüren şey bilginin elde edilebileceği yol ve yöntemlerin neler olduğunun saptanmasıdır. Bu bakımdan gündelik, dini, metafizik, teknik, bilimsel vb. gibi çeşitlerinin olması temel ayırım noktasını şekillendirmektedir. Bir şeyin bilimsel bir bilgi olarak değerlendirilmesi için önerme ile dile getirilmesi son derece önemlidir. Bunun yanı sıra öne sürülen bu önermenin doğruluğuna inanılması gerekmektedir. Aynı zamanda bir önermenin doğruluğunun sağlanması için de o önermenin güvenilir kaynak, belge ve kanıtlarla desteklenmesi önemlidir. Yani bilimsel bilgiyi diğer bilgilerden ayıran en önemli şeyler önermeler, bu önermelere ulaşılırken kullandığımız yöntem, kaynaklar, bulgular ve kanıtlardır. Bilimin yolu ve yöntemi bu noktada neşet etmektedir (Yıldırım, 2012: 21). Burada 'önerme' ile kast edilen şey ne bir varsayım ne de bir hipotezdir. Aslında her ikisini de içine alan ve birbirini tamamlayan bir anlam ihtiva etmektedir (Baloğlu, 2005: 128,129). Yani birbirinin yerine kullanılma amacını gütmeyen ne doğruluğu ne de yanlışlığı henüz ispatlanmamış sadece çalışmaya başlarken kafamızda kurguladığımız soyut bir önerme eylemini belirtmektedir. Bir diğer ifade ile önerme eylemi hem varsayım hem de hipotez için gerekli ön aşamayı işaret etmektedir. Hipotez, deneme ve sınama maksadıyla geliştirilmiş bir yargıya işaret ederken; pozitif ve sosyal bilimlerde alanlarında yapılacak çalışmalarda çalışma öncesinde tahminde bulunma gerekliliği, hipotez ve varsayımın birbiri ile karıştırılmasına yol açma ihtimalini taşır. Çünkü sosyal bilimlerde de tahminlerde bulunma mecburiyeti vardır (Baloğlu, 2005: 128). Bu çerçevede "bilim nedir?" sorusuna ilişkin yürütülen tartışmalara bağlı temel bir fikir birliğine sahip olunamaması; bilimin, basit, durağan değil değişkenlik göstermesinden, kimilerine göre evrimsel kimilerine göre devrimsel nitelikte ilerleyişinin olmasından, kapsamının ve sınırlılıklarının keskin bir şekilde belli olmayışından ve karmaşık bir olgu oluşundan kaynaklanmaktadır (Yıldırım, 2012: 21-22). Bu noktada bakıldığında sadece pozitivizmin ileri sürdüğü gibi bilimde, sürekli ve evrimsel nitelikte bir ilerleme olması zorunluluğu olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla bilimin bazı önemli niteliklerinin olduğu görülmektedir. Bilimin; genelleyici oluşu, seçici, eleştirel, nesnel ve mantıksal olması gibi temel özelliklerinin yanı sıra bilimi diğer düşünme yöntemlerinden ayıran özelliğinden biri de olgusalıdır. Bilim için önemli olan önermeler gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak gözlenebilir olguları dile getirmektedir (Yıldırım, 2012: 25-27). Burada gözlenebilir olması sadece deney ve gözlem aracı ile olduğu sonucuna ulaşmak son derece yalın kalmaktadır. Zira gelinliğiyle belediye binasının içine giden bir kadını gözlemediğimizde herhangi bir deneye tabii tutmaksızın onun nikâh için orada bulunduğu varsayımına ulaşabiliriz. Bu da

bizi gözlemlerimizle empati yapma ve varsayımlar üretme sonucuna ulaştırabilir (Vergin, 2020: 172). Gözlem yoluyla varsayım üretme ve sonuç elde etme bilimsel açıdan Özlem'in ifade ettiği üzere mantığın tarihselliği tartışmasına da işaret eder. Bu tartışma esas itibarıyla bilimsel bilginin nesnelliği ve nesnelliğin değişebilir olması yönünden dönemsel olarak karşılaştığımız tarihsel, kültürel sorunlara dayanmaktadır. Bu sebeple bilimsel nesnellik anlayışı nesnenin sadece olduğu gibi açıklanması değil nesneye ilişkin kavram, hipotez ve teorilerimizin uygunluğu ile ilişkilidir (Özlem, 2012: 158,159). Dolayısıyla bilim, bilimsel nesnellik ve bunlara ilişkin belirleyici bilimsel ölçütler salt doğa bilimleri alanından ve pozitivistin katı bilim anlayışından ibaret değildir. Buna ek olarak ulaşılan kaynakların ve sonuçların hem herkes tarafından ulaşılabilir olması hem de tutarlı bir şekilde açıklanması önemli bir husustur. Bunları sağlasa bile her sav, teori eleştirilebilir. Ayrıca bilimin sınıflandırma ve sınırlandırmaya ilişkin işleyişi, buna uygun yol ve yöntemlerin seçimi önemli bilimsel göstergelerden biri olarak da nitelik taşımaktadır (Yıldırım, 2012: 28).

Bilimsel yöntem açısından yani gerek kavramsal çerçeveye gerek ise araştırmalara yön veren temel dönemler olduğu söylemek yerinde olacaktır. Bunlardan ilkinin Eski Yunan olduğunu belirtmek gerekir. Bu dönemde insanlar için 'yararlı olan' arayışı vardır. Bu dönem aynı zamanda bilimin felsefeye bir olduğu dönemdir. Buradan da anlaşılacağı üzere bilimin değerlerle bir iç içeliği vardır. Bu durum Kopernik devrimiyle birlikte tümüyle bir değişim göstermiştir. Bundan sonra bilime ulaşmak mutlak bir yansızlıkla mümkün olduğu görüşü yerleşmiştir. Bilim olması gerekeni değil olanı olduğu gibi incelemeye yönelmiştir. Bu durumda bilimsel yöntemi ve anlayışı oldukça farklı bir yöne sevk etmiştir (Vergin, 2020: 165,166).

Sosyal bilimler açısından konu ele alındığında, sosyal bilimcilerin araştırma konusuna karar kıldıktan sonra daha önceden onaylanmış bilimsel yöntemlere bağlı bir araştırma süreci yürütmesi beklentisi genel bir kabul görmüş durumdadır. Bilimsel yöntem olarak onaylanmış ve tabiri yerinde ise meşruluğu kabul görmüş olan yol ve yöntemlere başvurmak, bir araştırmanın bilimsel ölçütlere uygun olarak ortaya konulması ve araştırma sürecinin yürütülmesi açısından araştırmanın geçerliliğine ve güvenilirliğine katkı sunmaktadır. Araştırma yöntemlerinden çalışma/araştırma konusuna ilişkin uygun olabilecek yöntemi seçmek, son derece önemlidir. Bu yöntemlerin de elbette belirli teknikleri bulunmaktadır. Derinlemesine görüşme, anket, deneysel ya da yarı deneysel teknikler, gözlem gibi teknikler ilk akla gelenler arasında ifade edilebilir. Bu teknikler aracılığıyla bilimsel araştırmalar yürütülebilir, değerlendirilebilir, incelenebilir, bulgular sistematik bir biçimde sunulabilir hale gelmektedir. Yani bu teknikler araştırmacının amacına uygun olan bilgini üretiminde, ortaya çıkmasında araçsal olarak kullanılmaktadır. Bu sayede sosyal bilimciler, araştırmalarını belirli bir paradigma çerçevesinde olayları analiz edebilir, açıklayabilir, yorumlayabilir, değerlendirmelerde bulunabilir ve sonuçlara ulaşabilirler. Bu bağlamda sosyal bilimcinin amacına uygun bir tekniği, yöntemi seçmesi oldukça önemlidir. Zira bu yöntem ve

teknikler sosyal dünyayı algılamak, bakış açısı geliştirmek, toplumsal olgu ve olayları anlaşılabilir bir biçimde düzensizlikleri ortadan kaldırarak, çalışmalarını ortaya koyabilmek açısından mühim bir meseledir (Kümbetoğlu, 2019: 16).

Bilimsel bir araştırmaya başlamadan önce bilimsel yöntemin amaca uygun şekilde belirlenmesi ve bu bilimsel yöntemin araçlarını kullanmak araştırmacının amacına ulaşmasında bir katalizör işlevi üstlenecektir. Bu bağlamda pozitivizm, eleştirel teori, hermeneutik, bireyselci, feminist, fenomenolojik ve holistik yaklaşımlar araştırma konusuna ve amacına uygun olarak tercih edilebilecek yöntem ve tekniklerdir. Bir bilimsel araştırma sürecinde araştırmacının amacına ve konusuna uygun yöntemlerin belirlenmesi, buna ilişkin temel yaklaşım ve tekniklerin seçimi araştırmacının kapsam, amaç ve sınırlılıklarının temel çerçevesini oluşturmada avantaj sağlayacaktır. Araştırmacının bağlı kaldığı yaklaşıma uygun yöntem ve tekniklerin kullanımı araştırmayı bütüncü bir nitelik göstererek, araştırma açısından bir tutarlılık sağlayacaktır.

2. POZİTİVİZM

Bilimsel düşüncelerin ortaya çıkması, gelişme göstermesi ve yayılması bir dönemi ve öncüllerini de içeri alacak şekilde kapsamaktadır. Bilimsel düşüncelerin ortaya çıkmasında o dönemin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Sadece ortaya çıkmasında değil aynı zamanda gelişme göstermesi ve yayılması da buna paralel olarak gerçekleşmektedir. Her bilimsel düşüncede olduğu gibi pozitivizmde de belirli bir dönemin ürünü ya da o dönemde çıkmış bir bilimsel düşünce olduğu görülmektedir.

Pozitivizmin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan önemli gelişmeler arasında Rönesans ve Reform Hareketleri ve Aydınlanma çağı bulunmaktadır. Pek tabii ki sosyal bilimlerin alanının ortaya çıkışını, başlangıç noktasını işaret edip, referans gösterirken felsefi düşüncenin ortaya çıkışını ele alsak da bilimsel anlamda sosyal bilimlerin gelişmesini Batı'da yaşanan Aydınlanma sürecinde kendini gösterdiğini söylemek gerekmektedir. Çünkü bu süreçte bir dizi yeniliklerin gelmesi, dünya görüşünün ve dünyaya bakış açısının değişmesi ister istemez bilimsel alanın da değişmesine gelişmesine yol açmıştır. Aydınlanma dönemi ile birlikte bilim üzerindeki din, hâkimiyetinde bir gerileme yaşamış ve bilim ve bilimsel düşünüş doğa bilimleri alanındaki gibi sosyal bilimlerin alanında da etkinliğini oldukça büyük bir şekilde arttırmıştır (West, 1998: 87; Williams, 2015: 181,182).

Skolastik düşüncenin tahakkümüne karşı başkaldırı İtalya'da Rönesans öncesinde edebiyat ve sanat klasiklerinden esinlenerek gelişim göstermiş ve akabinde Rönesans, skolastik düşüncenin tahakkümüne karşı bir çeşit aklın isyanı olarak ortaya çıkmıştır. Almanya'daki reformun doğuşu ve reform hareketleri de aslında bu çerçevede bakıldığında dinsel alandaki Rönesans olarak görülebilmektedir. Yani kilise tarafından dinin adeta bir makineleşmesine karşı bir isyan niteliğini taşımaktadır. Bu gibi önemli

hareketlerin yaşanmasına paralel olarak farklı bir zihniyetin oluşmasının önu açılmış ve aynı zamanda bu zihniyet bilimsel alanda yeni bir bakış açısını oluşturarak modern bilimin doğuşunda yadsınamayacak bir rol oynamıştır. Buna paralel olarak bilimsel alanda, deneylerin, gözlemlerin vb. önemi artmış, kilisenin dogmatik bilgilerinin yerine, bilimsel akıl yürütme yoluyla, deney ve gözlem yoluna başvurulmuştur (Bozkurt, 2013: 21,22).

Aydınlanmanın temelini akıl ve bilgi doldurmaktadır. Buna binaen insanların cehaletinden kurtarmayı ve onlara doğalarını anlama gücünü geliştirmeyi hedeflemektedir. İnsanların, geleneklere ve dine bağlı kalmaktan kurtulup, kendi görüşleri ve akıllarıyla hareket etmesi gerektiği görüşü ortaya atılmıştır. Bu yönüyle aydınlanma, insanlar üzerindeki tahakkümü ve buna paralel olarak korkuyu ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Aydınlanma, dinsel kurumların esiri olan toplumu, insan doğası ve akıyla şekillendirme isteğini içerisinde barındırmaktadır. Bu durum beraberinde aydınlanma öncesindeki tahakkümün yerini aydınlanma ile birlikte bilime yönelme özgürlüğü almıştır. Aydınlanma ile birlikte artık din, gelenek gibi tahakküm araçları yerine insanın kendi akli, doğası ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede bakıldığında farklı bir zihniyetin ortaya çıkması da bilimsel alanda değişiklikleri beraberinde getirmiş ve aklın ön planda olduğu, deney ve gözlemin önem kazandığı bir bilimsel düşünüş ortaya çıkmıştır (Ballıkaya, 2015: 91-93).

Bilimin ne'liği üzerine düşünüldüğünde ve bilim nedir, nasıl olması gereklidir sorusu üzerine tartışıldığında bazı özellikleri göz önünde bulundurmak gereklidir. Bilimin olgusal oluşu, mantıksal oluşu, nesnel oluşu, eleştirici oluşu, genelleyci oluşu, seçici oluşu gibi özellikleri vardır. Bilimin en genel ayırt özelliği olgusal oluşudur. Bu özelliğiyle bilim diğer düşünme biçimlerinden ayrılır. Bilimsel önermeler gerek doğrudan gerek dolaylı olarak gözlenebilir olguları dile getirir. Bunun yanı sıra ulaşılan sonuçların ve kaynakların hem tutarlı hem de herkes tarafından ulaşılabilir olması gerekmektedir. Buna karşın ne denli akla uygun olursa olsun her teori, sav eleştirilebilir. Ayrıca bilimin sınıflandırma, sınırlandırma ve buna uygun yol ve metodların seçilmesi de son derece önemlidir (Yıldırım, 2012: 25-28). Bu açıdan bakıldığında bilimsel bir düşünüş olarak pozitivism için olgular son derece önemlidir. İlkesel olarak bakıldığında pozitivism, sosyal bilimler açısından, sadece gözlemlenebilir olguların, fenomenlerin önemli olacağını ileri sürmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde bir pozitivist, değer yargılarının ve olgularının kesin bir şekilde birbirinden ayrılabilceğini varsaymaktadır. Pozitivism, toplum ve insan hakkındaki tasvirlerin ve teorik açıklamaların değer yargılarına başvurulmaksızın yapılabileceğini ileri sürmektedir (Yayla, 2011: 164-165).

Pozitivism, genel itibariyle bakıldığında, olguculuk olarak adlandırılan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak yararsız ve olanaksız gören, araştırma yapılırken yani bilimsel faaliyet yürütülürken olgulara, gözleme, deneye ve gerçeklere dayandıran bir bilimsel düşünüşdür (Ertürk, 2005: 2). 19. yüzyılda metafiziğin Auguste Comte tarafından reddedilmesi ile bilimsel gerçeklik ve

bilginin ancak gerçekleri ortaya çıkarabilir iddiasını ortaya çıkararak, objektif ve aynı zamanda sınanabilen yasalar ile betimlenen bir nicel araştırma olgusunu içerisinde barındıran Pozitivizm, bu yönleriyle bilime düzenli ve sitemli bir açıklama modeli getirmiştir (Kaboub, 2008: 343). Pozitivizm, ampirik bir anlayış içerisinde, metafiziksel ve Tanrısal öğeleri içerisinde barındırmamaktadır. Öyle ki, metafizik, din, gelenek vb. ile arasına keskin ve mutlak bir çizgi çekmektedir. Bilimsel olanı değerli gören bu anlayışa göre; dogmatik, metafizik, din ve sezgisel alanlar, pozitivizmin dışında dışındadır. Bu çerçevede bakıldığında pozitivizm, deneyler yoluyla elde edilenle uğraşmaktadır. Pozitivizmin ortaya çıktığı sürece bakıldığında, körü körüne bir dinsel anlayışın hâkim olması ve buna binaen toplumlarda yaşanan değişimler bazı düşünürleri bir çözüm arayışı içine sokmuştur. Bu da paralelinde dini, metafiziği, sezgisel alanı bir kenara itip, gözlem ve deney yoluyla bilimsel bir düşünüşün gerçekleşmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Güvenç, 2020: 111-112).

Ampirizmin güçlü bir temsilcisi olarak görülen pozitivizm, maddeci bir gelenek anlayışı içerisinde şekil almıştır. Pozitivizm, doğa bilimlerindeki gibi bir sistematığın sosyal bilimlerde de uygulanabileceği savındadır. Bu sav, yasa bütünlüğüne ve ölçüme dayandırılarak yapılabilmektedir. Pozitivizm için hipotezin ampirizme ters düşmemesi ve bilimsel geçerliliğe dayandırılması son derece önemlidir (Acar, 2020: 74). Pozitivistlere göre, tek tek olgulardan oluşan bir dış dünya vardır; ancak olguların ilişkisi rastgele bir şekilde değildir. Bu olgular, düzen içerisinde yani düzenli bir dünyayı oluşturur. Dış dünyada egemen olan şey kargaşa değil düzendir. Ayrıca pozitivizm için önemli olan şey bilimsel önermelerin ve sonuçların doğrulanabilir olmasıdır. Yani bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde olması gerekir. Pozitivizme göre bilim mantığı tektir. Bu bağlamda bakıldığında bir bilginin doğrulanmadıkça ve açıklanmadıkça bilimsel bir bilgi olmayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Pozitivizme göre, bunun dışında olanlar ise bilimsel olamayacağı gibi safsatadır. Ayrıca pozitivizme göre bilimde birikim ve ilerleme söz konusudur. Bunun nedeni ise bilim günlük yaşantımızda kullandıklarımızın aksine rasyonel bir süreçte ortaya çıkması oluşturmaktadır (Sunar, 2008: 91-92).

Pozitivizmde bir özne-nesne ilişkisi söz konusudur. Bu açıdan nesne, pozitivizm için oldukça önem arz etmektedir. Pozitivistler, genel olarak, toplumsal olguları bir nesne gibi ele almaktadır. Pozitivistler için önce olgu sonra ise kuram gelmektedir. Neden-sonuç ilişkisi ise kaçınılmaz, değişmez ve zorunlu bir ilişkidir. Bu açıdan bakıldığında her olgunun bir nedeni vardır. Bu yaklaşım, sosyoloji hatta sosyal bilimler alanında özellikle de nicel araştırmalar açısından önemini hala korumaktadır. Bir çalışmayı sayısallaştırma da ve bu sayısallaştırmada izlenecek yolda pozitivizme başvurulması devam etmektedir (Şahin ve Şahin Kütük, 2017: 197).

Görüldüğü üzere, pozitivizm, her bilimsel düşünce gibi ortaya çıktığı dönem içerisinde etkilenmiştir. Pozitivizme zemin hazırlayan koşullar olarak

Rönesans, reform ve aydınlanma olduğu söylenebilmektedir. Bu tarihsel bağ dikkate alınca pozitivistimin, metafizik, sezgisel, din gibi alanlarda faaliyet göstermeyle bilimsel alanda faaliyet göstermenin sınırlılıklarını ortaya koyup her ikisini birbirinden kesin ve mutlak bir şekilde ayırmıştır. Doğrulama ilkesinin hâkim olduğu, neden-sonuç ilişkisinin önem arz ettiği, olgunun zaruret taşıdığı, sosyal bilimlerin de tıpkı doğa bilimleri gibi ele alınmaya çalışıldığı ve deneye dayalı bir yol izlendiği bir bilimsel yaklaşım olarak pozitivistim, günümüzde de etkinliğini sürdürmektedir. Tabii olarak çıkış noktasından bugüne değin taşıdığı önemin azalması ve artık bilim yapmanın tek yolu olarak görülmemesi, pozitivistimin geçerliliğini yitirdiği anlamına gelmektedir. Hala sosyal bilimlerin alanında özellikle nicel araştırmalarda önemi devam etmektedir.

2.1. Pozitivistim Savunuları ve Eleştirileri

Pozitivistim, gerek zemin hazırlayan koşulları gerek ise ortaya çıkışı ve sonrası değerlendirildiğinde, savunulan bir bilimsel yaklaşım olduğu kadar kimileri tarafından da eleştirilen bir bilimsel yaklaşım olduğu görülmektedir. Pozitivistimin, ilkesel olarak rasyonelliğe verdiği önem, ampirizmin gerekliliği, neden-sonuç ilişkisi ve özne-nesne arasındaki ilişki son derece önemlidir. Pozitivistimin savunucuları bu gibi önem arz eden ilkeleri ve gereklilikleri savunurken, pozitivistimin eleştirisinde ise tam olarak bu hususlara karşıtlık söz konusu olmuştur.

Pozitivistim, bir anlamda nesnelliği kutsamıştır. Pozitivistimde olgular, gerek etkilerden gerekse kendilerini çevreleyen süreç ve etkilerden ayrıştırılarak ölçülebilir niteliklere indirgenmiş yani nesnelleştirilmiştir. Bu sayede pozitivistim, toplumsal süreç ve olayları ölçülebilir yönleriyle açıklamayı yeterli görmektedir. Yani pozitivistim, bu karmaşık yapıyı, gerçeği, doğru bir ölçüme ve dikkatli bir sayısallaştırma ile tanımlayabileceği savını ortaya atmaktadır. Pozitivistim, fizik biliminden türetilen yöntemi evrensel kılarak, diğer tüm disiplinlere sadece bir bilimsel yöntem olarak önermektedir (Terzi, 2004: 300).

Pozitivistimin kimi savunucuları vardır ve bunların başında Saint Simon, Auguste Comte, John Stuart Mill, Herbert Spencer, Emile Durkheim gibi isimler gelmektedir. Sait Simon, pozitif bilimlerin birçok alanında hayatı boyunca çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların nihayetinde bilimlerin, pozitif bir bilim yaratılmasıyla tamamlanacağı inancına sahip olmuştur. Simon, bu bağlamda, pozitif bilim olarak nitelendirdiği bilime sosyal fizik adını vermiştir. Simon'a göre nasıl ki fizik bilimi, fiziki olayların kontrol altına alınmasını, fiziki olayları önceden görebilmeyi ve çözüm üretmeyi sağlamışsa, buna benzer olarak da sosyal fizik, sosyal olayların öngörülebilir olmasını, kontrol altına alınmasını ve sosyal olayların çözümlenmesi ve şekillenmesini mümkün kılacaktır. Bu bağlamda Simon, sosyolojiyi ilk adım olarak teorik sonraki adımda ise uygulamaya geçirerek toplumsal sorunların dönem içerisindeki sorunlarına bir çare bulmayı hedeflemiştir. Simon için daha önemli olan şey uygulamadır; çünkü toplumun hem o dönem içerisindeki

hem de daha ileride yaşayabileceği sorunlara çözüm arayışı içerisinde olmuştur. Simon, toplumsal olayların ve sorunların, gerek öngörülebilmesi gerekse çözümlendirilebilmesi için, doğa bilimlerinde kullanılan deneye ve gözleme dayalı yöntemlerin kullanılması gerekliliğini öne sürmüştür (Çakmak, 2018: 19-20). Saint Simon, toplumsal uyum ve toplumsal istikrara oldukça büyük önem vermiştir. Zira bu uyum ve istikrarın sağlanması için öncelikle mevcut olan krizin derinliklerini ve nedenlerini anlamak akabinde ise mevcut olan krizin üstesinden gelinmesi için bilimin önemini vurgulamaktadır. Saint Simon'u bu düşünceye iten Fransız Devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal ve siyasal krize çözüm aramaktadır. Mevcut olan krizin ya da krizlerin çözümünde bilimi kilit nokta olarak görmektedir. Bilimi de insanlığa büyük yarar sağlayacak etkinlikler olarak nitelendirmektedir. Yani mevcut krizleri çözmede derinliklere inmek, sorunları anlamak ve tedaviyi gerçekleştirmek ancak bilimle mümkün olacağını ileri sürmektedir (Meriç, 1996: 15,16; Swingewood, 2010: 37-39). Aynı zamanda Saint Simon, pozitivizmin kurucularından biri olarak kabul edilmektedir. Sosyal olanı ve gerçeği inceleyen ve pozitif olan bir bilim anlayışını yerleştirdiğini ve bu alana öncülük ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Meriç, 1996).

Auguste Comte, çağdaşlarından ayıran en göze çarpan özelliği, felsefe ve bilime, toplum teşkilatlanmasını sormasıdır. Bu bağlamda Comte, pozitivizmin en önemli temsilcisi ve sosyolojinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde en önemli başrol olmasından dolayı sosyolojinin babası olarak nitelendirilmektedir. Comte'a göre önemli olan şey, fenomenlerin yasalarını öğrenmektir, zira ancak bu şekilde gelecek fenomenleri önceden bilmek mümkün olabilir. Bu yönüyle bakıldığında Comte, bilimsel bir birikimden ve ilerleyişten bahsetmektedir. Bir olayın gerçek nedenini ya da özünü sormanın anlamlı olmadığını savunan Comte, bu olayların benzerlikleri ve art arda gelişini öteki olaylarla ne tür bir ilişki içerisinde olduğunu sorabiliriz demektedir. Comte, bu art arda geliş bakımdan olanlara fenomenlerin yasaları, benzerlik olanlara ise kavramlar demektedir (Ballıkaya, 2015: 95,96). Comte, pozitif yöntem[†] olarak dile getirdiği pozitivist bakış açısını ve

---

[†] Comte, belirli bir yol haritası neticesinde tüm bilimlerin aslında pozitivizme ulaştığını dile getirmektedir. Zira hepsinin temelini teşkil eden somut olan bilginin de doğada bulunduğunu ve ancak buna dayandığını öne sürmüştür. Bu izlenen yol haritası bir süreci ifade etmektedir ve bu süreç gerek bilginin gerek ise toplumların üç aşamadan geçerek olgunlaşacağını ileri sürmektedir. Bu da 'Üç Hal Yasası' olarak tanımlanmaktadır. Bu kuramda ilk evre teolojik evredir. Bu evrede insanlar doğayı ve doğada gerçekleşen olayları doğüstü kavramlar ve mitler kullanarak açıklama yoluna gidilmesini ifade etmektedir. Aynı zamanda toplumsal olayları da yine bu ruhlarla ilişkin, teolojik ve doğüstü mitlerle açıklama yoluna gidiği söylemektedir. Bu aşamadan direk olarak pozitif hal'e geçmesi elbette mümkün değildir. Ara aşama ve ikinci olarak metafizik hal gelmektedir. Bu evreyi Comte, Rönesans ile başlatmakta ve takribi olarak 1300-1800 yıllarını kapsayan bir dönemi ifade etmek için kullanmaktadır. Hem doğa olaylarını hem de toplumu açıklamada ilahi güçler yerine fanteziye, hayal gücüne ve de soyut kavramlara başvurulduğunu aynı zamanda da pozitivist hal'e geçmek için gerekli bir ara evre olarak nitelendirmektedir. Bu evrede de hala teolojik hal ile süregelen bağlar oldukça güçlü şekilde devam etmektedir. Artık sosyal ve doğa olaylarının arkasında sadece Tanrı'nın bulunmadığı görüşü yerleşmiştir. Rasyonelliği öne çıkaran, olaylar arasındaki belli bağları ilişkilendirme yoluna gidilmeye başlanmıştır. Son hal olarak ise Pozitif Hal'i dile

izlenilen yöntemi tanımlama yoluna gitmiştir. Comte, büyük varlığın gelişmesine ve ilerlemesine aynı zamanda da varoluş öncüllerine bağlı kılınan bu yöntemi diğer tüm bilimleri sosyolojinin birer dalı olarak önünde barındıran öznel bir yöntem olarak tanımlamaktadır. Pozitivizmin bilim yapma yönteminin biricik olduğunu dile getirdiği söylenebilir. Zira sosyolojiyi ve pozitivist bakış açısını diğerlerinden üstün olarak görmesi buna işaret etmektedir. Aynı zamanda Comte'un bu görüşü ve tanımı üzere bakıldığında, bütünüyle metafiziksel düşünceden arınacak ve aslında böylelikle bilgi, bilimselliğini kazanacaktır (Comte, 2001: 21).

John Stuart Mill, Auguste Comte'dan mantıkcı yaklaşımıyla ayrılmaktadır. Bu yönüyle bir Comte eleştiri yapan Mill, deneye çok büyük önem verilmesini belirterek, Comte'nin bu hususta her şeyin ilk nedenini ve özünü bir kenara itmekten ziyade deneyi geride bırakmamak gerektiğini söylemektedir. Bu bağlamda Mill'in, sosyolojiye en belirgin katkısı, toplumsal olanın, topluma ilişkin olan bilimin deneye, gözleme ve genel yasalara dayanan bir bilimin temellerini atmış olmasıdır (Ballıkaya, 2015: 97).

Herbert Spencer, evrim kuramının felsefenin esasını oluşturduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda Darwin'in varsayımının felsefi kuramın esası olarak görülebileceğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Spencer, en basit varlık olarak temel işlevleri yerine getirebilenlerden toplumsal sınıflara kadar her şeyin oldukça basit, yani ilkel bir aşamadan oldukça karmaşık işlevlerin yerine getirebildiği aşamaya doğru geliştiğini savunur. Yani Comte'nin belirttiği ilerlemenin aslında bir evrim olduğunu ileri süren Spencer, hem toplumu hem de bilimi canlı bir organizmaya benzetmektedir. Bu çerçevede Spencer, bilimin tıpkı insan bedenindeki gelişmeler gibi ilerleyip büyüyebileceğini düşünmektedir. Bu düşüncü Spencer'a, pozitivist sosyoloji içerisinde önemli bir yer kazandırmıştır (Çakmak, 2018: 33-34).

Emile Durkheim, sosyolojinin bağımsız bir sosyal bilim olarak kabul görülmesini ve itibar kazanmasını sağlayan isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Durkheim, yaptığı çalışmalarla sosyolojinin sınırlarını, amacını, yöntemini ve konusu belirginleştirmiştir. Sosyolojiye bir bilim statüsü kazandıran Durkheim'in amacını ise toplumsal dünyayı ve olayları bilimsel bir yöntemle anlamlandırmak oluşturmaktadır (Çakmak, 2018: 28-29). Durkheim, sosyolojiyi her türlü felsefeden bağımsız olarak görmekte ve aynı zamanda sosyoloji yönteminin tümüyle nesnel olduğunu belirtmektedir. Durkheim'e göre toplumlar olaylar, toplumsal dünya bir nesne gibi incelenmelidir. Buna ek olarak Durkheim, biyolojik ve psikolojik olaylara indirgenmeden toplumsal olayların ele alınması gerektiğini savunmaktadır (Ballıkaya, 2015: 99). Durkheim, bilim insanların (sosyologların) toplumsal

---

getiren Comte, bu evreyi gerek doğadaki gerek ise toplumdaki yasaları açıklamada ne teolojik ne de soyut unsurların referans alınmadığını belirtmektedir. Pozitif hal, bilginin deney ve gözlem yoluyla elde edildiği aynı zamanda da olgular arasında nedenselliğin gözetildiği bir durumu işaret etmektedir. Comte'a göre pozitif hal hem doğal hem de kaçınılmazdır (Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz: Comte, 2001).

olgular dahilinde herhangi bir kategoride araştırma yapacağı zaman, bütün öznellikten arınmış ve objektif bir şekilde gerçekleştirmelerini bir öneri olarak dile getirmektedir. Kendi değer yargılarını bir kenara bırakarak bilimsel faaliyet yürütmenin gerekliliğinin altını çizen Durkheim, bu durumu oldukça önemsemektedir (Durkheim, 1994: 87). Bunun yanı sıra Durkheim, ampirik bilginin üstünlüğün savunmaktadır. Aynı zamanda değişik psikolojik durumların ve olguların (suç, intihar, boşanma vb.) bireylerin kendilerine ait psikolojik etkenlerden ziyade bir dizi toplumsal olgulara ve toplumsal faktörlere bağlı olduğunu dile getirmektedir. Durkheim, tıpkı biyoloji, kimya ve tıp alanında olduğu gibi sosyal bilimin de aynı şekilde ele alınabileceği çıkarımında bulunmuştur. Zira burada toplumun bir bütün teşkil ettiğini dile getirerek, hastalıkların tedavisi nasıl yapılıyorsa toplumsal krizlerin de tedavisi yapılabilir. Durkheim, bu bağlamda mevcut krizin köklerini bilmenin de toplumsal olayları çözümlenmede önemli olduğunu dile getirmektedir (Durkheim, 1994).

Görüldüğü üzere pozitivizm savunucuları, toplumsal olaylara bir nesne olarak bakmaktadır. Bunun yanı sıra doğa bilimindeki yaklaşımların sosyal bilimlerde uygulanabileceği görüşü genel olarak hâkimdir. Bilimin bir birikim ve ilerleme ile geliştiğini yani evrimsel bir süreç olduğunu dile getirmekte olan pozitivizm savunucuları, toplumsal olayların gerek öngörülebilmesi gerek ise çözümlenebilmesi açısından teoriden ziyade uygulamanın önemli olduğunu düşünmektedir. Pozitivizm savunuları, metafizik, din, sezgisel olanla rasyonel yani bilimsel olanla arasına keskin bir çizgi çekmektedir. Pozitivizme karşı yöneltilen eleştiriler ise, pozitivizmin içerisinde barındırdığı bu gibi önemli özelliklerine karşın olmuştur. Bilimin evrimsel nitelikte ilerlemesi, nesnelliği, doğrulanabilirlik ilkesi, tek ve gerçek bilim yapma yöntemi oluşu savı vb. yönlerden eleştirilmiştir.

Doğrulama ilkesi, bilimsel bilginin sadece kanıtlanmış önermelerle mümkün olabileceği anlamına gelmektedir. Doğrulanamayan, etik yargılar, metafizik, dini vb. tüm önermelerin anlamsız olduğunu ileri sürülmektedir. Bilimsel olmanın ölçütü bir önermenin doğrulanabilir olmasıyla doğru orantılıdır. Bu bağlamda önermeler nesnellik kurallarına aykırı olmadan, çözüm odaklı ve gözlemlenebilir olgular üzerine inşa edilmeli, aynı zamanda da deney ve gözlem yoluyla bir hipotezin doğrulanması gerekmektedir. Yani bir düşünce, çalışma vb. deneysel olarak doğrulanamıyorsa o çalışmanın ya da düşüncenin bilimsel olması mümkün değildir. Doğrulanamayan her şey pozitivizm için anlamsızdır. Bu bağlamda pozitivizme göre; dinsel öğelerden ve metafizikten arındırılması doğrulanabilmesiyle alakalıdır. Bu da ancak gözlemlenile ve deneyle elde edilip ispatlanmış olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Güvenç, 2020: 112). Buna karşın ise Karl Popper, yanlışlama ilkesini savunmaktadır. Doğrulama ilkesi yerine yanlışlama ilkesinin gerekliliğini savunan Popper, pozitivizmin en önemli ilkesinden birine karşı çıkışıyla pozitivizme eleştiri getirmektedir. Ortaya atılan kuramı çürüten bir etki bulunduğu Popper'a göre bu kuramın yanlışlığından bahsetmek

mümkün olmaktadır. Bilgilerin mantıksal olarak gözlem ve deneye dayalı doğrulanabilirliği elbette bilgiye katkı sağlar ancak yeterli bir ölçüt değildir. Bir başka ifade ile bilgiye mantıksal bir yolla ve deneye dayalı şekilde ulaşmak mümkün olabilir ama bu bilimsel olacağı anlamını taşımamaktadır. Popper'a göre bilimsel bilgiye ilişkin belirleyicilik bilginin "doğrulanabilir" olması bakımından değerlendirilemez. Aksine bilimsel bilgi açısından belirleyicilik "yanlışlanabilirlik" bakımından ortaya konulabilir (Güvenç, 2020: 113; Rutli, 2014: 152-154).

Kuhn, paradigma kavramını ortaya atmaktadır. Ortak bir kullanıma soktuğu paradigma sözcüğünü, bilimde yeniliklerin ortaya çıkma ve kabulünü ve bilimde yeni kavramların ortaya çıkmasını yönlendiren inancın psikolojisini araştırmaktadır. Bilim tarihine baktığımızda bilimin, nesnel bir gerçekliğe dayanan, eksiksiz ve doğru ilerleyen, rasyonellik içeren bir ilerleme olmadığını söyleyen Kuhn, bilimi; bu bilimsel ilerlemenin çoğu kez rasyonel olmayan faktör ya da faktörlerin rol oynadığı radikal vizyon değişimleri olarak görmektedir. Bu bağlamda ortaya koyulan teorilerin birbirinden oldukça bağımsız ve kıyaslanamaz olduğunu ileri sürmektedir. Yeni bir teori ortaya atıldığında önceki teoriden devrimci bir şekilde kopmasıyla bir dünya görüşünün ya da kalıbının rastgele bir şekilde başkasıyla değişmesini sağladığını belirtmektedir. Kuhn, birçok teorinin öncekinden bağımsız bir şekilde ve neredeyse sıfırdan sayılabilecek bir şekilde ortaya çıktığını dile getirmektedir. Yani olağan bilimin bahsettiği üzere üzerine eklene eklene giderek, tabiri yerinde ise "bilimsel ilerleme" şeklinde olduğu savını reddetmiştir. Ayrıca Kuhn, olağan bilimden farklı olarak bilimin bir evrimsel değil devrimsel nitelikte ilerlediğini belirtmektedir. Bu bağlamda, bunalımların en büyük önemini de araçlarda yenilenmeye gidilmesini sağlaması (başka bir ifade ile araçlarda yenilenmeyi gerektirecek koşulların oluşması) olduğunu söylemektedir. Kuhn'a göre rasyonalite, sadece seçim yollarından biridir. Kuhn'un paradigmasında kesin olan bir bilgi söz konusu değildir. Olağan bilimdeki kesinlik Kuhn'da görülmemektedir. Bilginin doğrulanabilir ve yanlışlanabilir olmasından hareketle Kuhn, bilgi bugün yanlışlanabilir ama yarın ise tekrar doğrulanabilir diyerek kesin ve net bir gerçek bilgidir söz etmemektedir. Bütün bu yönleriyle Kuhn, gerek pozitivistin doğrulanabilirlik ilkesine gerek tek bilimsel yol görülmesine gerek ise evrimsel bir ilerleyişin olduğu görüşüne karşı çıkararak eleştirmiştir (Kuhn, 2017).

Pozitivistin gerek sosyal gerçekliği algılayışının gerekse teorik yaklaşımının sorgulanması, özellikle 1960'lardan sonra giderek daha yüksek ve güçlü bir sesle varlığını duyuran sembolik etkileşimci okul, daha sonraları ise etnometodoloji, fenomenoloji, eleştirel okul (marksizm, feminizm) tarafından başlatılmış ve meşruluğu onanmış bakış açıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ekoller, Avrupa ve ABD'de pek çok bilim insanı tarafından tanınmıştır. Yeni yöntemler, yorumlayıcı çabalar ve eleştirel düşünce dünyayı verili olarak görme anlayışının reddeden ve politik sorunlar üstünde odaklanan bir bakış açısına dayanmaktadır. Bu yöntemsel farklılıkların sadece

yol ve usul yönünden değil aynı zamanda bunların gerisinde yatan felsefeden kaynaklı olduğunu da söylemek gerekmektedir. Diğer bir ayrım nokrasını da dünyaya bakış açıları oluşturmaktadır. Dünyaya pozitivizmin belirttiği genel kanun benzeri bir düzenlilikten ziyade bireyin deneyimleri ile anlamlandırılarak kurgulamak mümkündür. Hermeneutik, fenomenolojik, idealist olarak adlandırılan bu düşünce akımlarının pozitivizmden farklı olarak, bireyin deneyimlerini, anlam dünyasını, insanların algıladıkları sembelleri; kısacası pozitivizmin tabiri yerinde ise bilim dışı saydığı nüvelere önem vermiştir. Bu hususta da pozitivizm eleştirilerinin farklı metodoloji geliştirdiklerini söylemek mümkün olmaktadır (Kümbetoğlu, 2019: 21-22).

Pozitivizmin eleştirileri gerek arkasında yatan felsefe üzerinden gerek içerisinde barındırdığı ilkeler üzerinden gerek evrimsel ilerleme görüşü karşılığında gerekse ampirizme yüklediği anlam eleştirisi bakımından oldukça fazladır. Bu açıdan pozitivizm, oldukça fazla yönden eleştirilmiş ve pozitivizm eleştirisinden kaynaklı yeni yöntemler ve felsefeler ortaya çıktığı görülmektedir.

3. HERMENEUTİĞİN TARİHSEL KÖKLERİ VE GELİŞİMİ

Hermeneutik, insana yönelik, insan tarafından, insanla ilgili olan söz, eylem ve eserlere ilişkin kavrayış üzerinden anlama ve yorumlama sanatı olarak en genel biçimiyle ifade edilebilir. Uzun bir tarihsel sürece yayılmış, teolojik kökenleri de içeriğinde barındıran hermeneutik, özellikle 19’uncu yüzyıl itibarı ile doğa bilimleri ve pozitivizmin yöntemlerinin sosyal bilimlerde kullanılmasına karşıt düşünce ve yaklaşımı üzerinden şekillendirilmiş bir yorum teorisi olarak değerlendirilmektedir (Cevizci, 1999: 413; Neuman, 2020: 193). Teolojik, sanatsal, felsefi ve yöntembilimsel dönüşümleri açısından hermeneutiğin anlaşılması tarihsel kökenleri ve arka planı üzerinden gelişiminin değerlendirme konusu edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

• Antikçağ: *Hermes Anlatısı*;

Yorum veya anlama üzerinden değerlendirilen hermeneutiğin uzun bir tarihsel serüveni vardır. Hermeneutik kavramsal düzeyde etimolojik bir bağlantı ile incelendiğinde, kaynağı Yunan mitolojisinde Hermes’e yaslanmaktadır. Kelime, Hermes ile bağlantılı olarak *hermeneuin* kelimesinden türemiştir. Hermes ise mitolojik olarak yazının, dilin icadını gerçekleştiren ve iletici görevini üstlenen bir motifle karşımıza çıkar. Hermeneutiğe anlam bakımından içeriğini kazandıran temel yorumlama işlevi de Yunan mitolojisinin Hermes’i üzerinden Tanrıların mesajlarını iletirken anlamlandırma ve açıklama misyonu ile bağlantılı olarak değerlendirilmektedir (West, 1998: 121; Cevizci, 1999: 413; Gadamer, 2017: 42).

Antik Yunan’ın Tanrıları Herakleitos’un da “...ne açıkça söyler ne de gizler...” şeklinde ifade ettiği üzere, Yunan yaşam tarzını mitik, mistik ve kehanetler ile örülü bir döngüde ortaya koymuştur. Söz ve anlamın Antik

Yunan'dan beslenen bu kökü, yaşam tarzı içindeki baskın konumundan beslenerek, yorumlamayı pratik bir mesele olarak değerlendirmekle sonuçlanır. Antik Yunan'ın *hermenia*, *hermeniun*, *hermes* ile bağlantısı, tanrısal, mitik ve esrarenizdir. Ölümlü ve ölümsüzler arasındaki ilişkiye yaslanan bu bağlantı tercümanlar ve yorumcular aracılığı ile çözülür. Bu aracılık ilişkisi üzerinden kökenlerine bakılan *hermeneutik*, Ortaçağ'dan önce nesnelleşmiş ve terimleşmiş olmayacak (Dürüşken ve Çoraklı, 2017: 60-63), 19'uncu yüzyıldan öncesinde ise bugünkü içeriğine zemin hazırlayacak biçimde, felsefi ve teorik kurgusunu temel kurallara ve yöntemlere ulaşmayacaktır. Yunan mitolojik Hermes'i ile Aristoteles'in *Peri Hermenias*'ı hermeneutiğin felsefi kurgusunu ve kökenlerini temellendirme bakımından önemli olmakla beraber, 17'inci yüzyılın anlamaya yönelik vurgusu, 18'inci yüzyılın sistematiklik girişimleri (Topakkaya, 2020: 278) ve 19'uncu yüzyılın bugünkü içeriğine zemin hazırlaması, hermeneutiğin yönetime yönelik teorisini oluşturmada başlangıç ve gelişme süreçlerini içeren görece daha önemli görünmektedir.

• *Ortaçağ: Teolojik Açıklama*

Ortaçağ ile birlikte feodalizmin ve kilise öğretisinin yaygın niteliği hermeneutik açısından kutsal metinler üzerinde yoğunlaşma ile şekillenmiştir. Süreç hermeneutiğin yönetsel niteliğini teolojik bir açıklamaya uygun bir sonuç ortaya koyarken (Skirbekk ve Gilje, 2017: 377), parçalı iktidar yapısının dünyevi değil ruhani boyutunda yer alan metin ve öğretiler üzerinden varlığını sürdürmesinde zemin oluşturmuştur. Esasen hermeneutik terim olarak teolojik anlamını bu süreçte korumuş ve de güçlendirmiştir (Özlem, 2003: 14).

Ortaçağın hermeneutiği, teolojik açıklamanın ilk boyutunda, kutsal kitapta yerini alan tinsel hakikatin anlaşılması ve yorumlanması için kullanılan yöntemin adı olarak ifade edilebilir. Ortaçağ'ın sonunda, teolojik açıklamanın ikinci boyutu ise parçalı iktidar yapısının çözülmeye başladığı Rönesans ve Reform sürecinde kilise öğretisi ve hâkimiyetine yönelik tartışma ve gerilimlerin başlaması ile ortaya çıkmıştır (Geitsetzer, 1997: 115). Dönemin etkisi hermeneutik açısından esas özelliğini Antik Yunan ve Roma metinlerinin yeniden incelenmesi üzerinden gösterirken, hermeneutiğin öznellikten arındırılmasına ilişkin ilk yönetsel ve sistematik girişimler de varlık gösterebilecek bir zemin bulmuştur.

• *Yorumlama ve Anlama Sanatı Olarak Hermeneutik*

18'inci yüzyıl hermeneutiğinin teolojik ve dogmatik yüceleştirmenin üzerinde şekillendiği göz önünde bulundurularak, 19'uncu yüzyıla dek hermeneutik yorumlama üzerine bir çabadır. Bu süreç içerisinde tarihselcilik teolojik açıdan önemlidir. Rasyonalizmin de güçlü bir gelişme gösterdiği zeminde klasik filolojinin de hermeneutiğin gelişiminde önemli katkılar sunduğu ifade edilebilir. Teolojik açıklamanın ilerleyişi ve sonrasında süreç, insan bilimlerinde, sosyal bilimlerde ve kültürel bilimlerde yöntem bakımından hermeneutik gelişmenin katalizörü işlevini üstlenmiş, doğa bilimlerinden farklılaşan yöntemlere ilişkin çabalar gün yüzüne çıkmıştır (Coşkun, 2018: 61-62; Acar, 2020: 73-74).

• *Doğa bilimlerinden farklı bir metot ile sosyal bilimlerin özgünlüğünün kavranması*

Felsefenin odak noktasından metafizik unsurların çekilmesi ve yerine insan ilgisinin yerleştirilmesi çabası bağlam bakımından tarihsellik anlayışını geliştiren bir unsur olarak da varlık göstermiştir. Dahası tarihselcilik özellikle hermeneutik açısından yöntemsel nitelikte kurucu bir sistematiklik ortaya koyan Dilthey ile daha önemli bir konuma çekilmiştir. Zira anlama ve açıklama faaliyetinin evrensel boyutta ortaya konulması, çabasını, teolojik dogmaların ortadan kaldırılması çabası ile ortak bir zeminde buluşturmuştur. Dilthey açısından odağa çekilen yöntemsel kurgunun temel işleyişinde ortaya çıkan unsur ise genel olarak Hegel'in nesnel tin kuramına bir dönüş ile birlikte, idealist bir hermeneutikten söz edilebilmesine zemin hazırlaması ile şekillenmiştir (Özlem, 2003: 18-19).

3.1. Sosyal Bilimler, Anlama ve Yöntem Sorunu:

Açıklama'dan Anlama'ya

Hermeneutiğin teolojik açıklamasından, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin yöntemi açısından bir alternatif olarak ayrışma üzerinden kurgulanmasına olanak tanıyan bir zemine kavuşmasında, hermeneutiğe yön veren isimlerden Schleiermacher, Dilthey, Heidegger ve Gadamer öne çıkmaktadır (Geitsetzer, 1997: 115). Hermeneutiğin teolojik, filolojik, hukuki ve tarihsellik üzerinden yaygın bir alternatif sunar hale gelmesinin yanı sıra tüm insan bilimleri ve toplumbilim üzerinden gelişimi, doğa bilimlerinin açıklama amacından, sosyal bilimlerin anlama amacına yönelmiş bir perspektif ortaya koyduğunu ifade etmek mümkündür.

Hermeneutiğin öncü isimlerinden biri olarak karşımıza çıkan Schleiermacher, yorumun temel ilkesini hermeneutik bir döngü olarak ortaya koymuştur. Hermeneutiğin temel kavramı dil olarak karşımıza çıkar, ancak dikkate alınması gereken temel husus dilin araç değil, anlaşılması gereken bir varlık olmasıdır (Taşdelen, 2007: 194). Dile yüklenen bu husus ise hermeneutiği anlama bilimi haline getirmektedir (Skirbekk ve Gilje, 2017: 382). Schleiermacher'ın hermeneutiğe katkıları özellikle dinsel bilginin öznelikten arındırılarak, objektif bilgisinin ortaya konulabileceğine dair çabasında şekillenmektedir (Dursun, 2004: 227). Yöntem açısından belirleyici katkısı ise insan zihninin kavranması noktasında, dilin kurallarından doğan ifadelerin ve ifadelere anlam yüklenmesine yönelik dilbilgisi ve psikolojik yöntemin ortaya konulması olmuştur. Söz konusu yöntem metin ve metnin yazarı açısından dikkate alındığında, metnin oluşturulduğu tarihsel ve toplumsal koşulların da değerlendirilmesine olanak tanırken, yazarın niyetinin anlaşılması noktasında da önem arz etmektedir (İcan, 2019: 5; Taşdelen, 2007: 195-197; Fırcıoğulları, 2016: 287).

Hermeneutiğin niyet ve anlama üzerinden ortaya koyduğu temel vurgusu, insanın irade sahibi bir varlık olması ve doğası ile değil tarihi ile anlaşılabilmesi, bu noktada ise tarihin doğa bilimlerine uygun biçimde bir

yasacı mantığa indirgenemeyecek düzeyde karmaşıklığı düşüncesi ile birleşmiştir. Bu bağlamda Dilthey'in tinsel dünyaya ilişkin hareket noktası hermeneutik ile insan bilimlerinin olgusal bir açıklamadan ziyade, anlaşılması gerektiğidir (İcan, 2019: 5). Dilthey'in hermeneutik yönteminin esas vurgusu ise yaşantı (Fırıncioğulları, 2016: 288), ifade ve anlama üzerinden şekillenmiştir. Yaşantı, deneyim ile ilgili bir biçimde, pozitivist yaklaşımda araştırmacı ve araştırma olarak değerlendirilebileceğimiz özne ve nesne üzerinden ele alınan yaklaşımın karşısında konumlandırılır (Kaya, 2019: 273). Yani Dilthey'e göre deneyim, deneyimlenen karşısında nesne gibi sabit değildir, bilakis özne ve nesne ayırımından önce bulunmaktadır. Sosyal bilimsel yöntemi ise merkezinde deneyimleyerek anlamayı barındırır (Geitsetzer, 1997: 116). Anlama temel ve yüksek anlama olarak iki şekildedir. Temel anlama pratik yaşama ilişkindir, yüksek anlama ise temel anlamının tekilliklerinin bir bütünlüğüne işaret eder. Yüksek anlamaya geçiş, temel anlamının içinde konumlandırılır (Uğur, 1983: 185).

Heidegger ve Gadamer ile birlikte hermeneutik bir yöntem sorunu olmanın ötesinde, epistemolojik alandan çıkarak, ontolojik alanda seyrini sürdürmüş, insan varlığı ve yaşam üzerinden bir anlama sanatına dönüşmüştür. Heidegger'e göre insan idraki üzerinden bir model olarak değerlendirilen hermeneutik bir yöntemden ibaret değildir (İcan, 2019: 5). Zira Heidegger için yöntem ve öz birbirine eşit iki anlam taşımaz. Bu anlamda yöntem ve yöntemin özünü ayırarak soruşturmasına başlar (Heidegger, 1998: 44). Dilthey'in yaşantı kavramı üzerindeki vurgusunun Heidegger'de *varlık* olarak dönüşümü ontolojik alana geçen hermeneutiği göz önünde bulundurma bakımından zemin hazırlamıştır. Heidegger'in ortaya koyduğu Daisen ile anlamın özündeki özne olarak insan, bilinçte kurulan nesne olarak dünya işaret edilir. Kısaca tarihsellik ve bir oluşturucu unsur olarak dil, Daisen'i hem bilinen hem de anlam veren biçiminde şekillendirir (Kaya, 2019: 274). Heidegger'in anlama üzerinden şekillendirdiği bu bağlantılılık ilişkisi hermeneutik döngü olarak bilgi ve anlama arasındaki ilişki biçiminde değerlendirilmektedir (Becermen, 2004: 51; Dursun, 2004: 221).

Gadamer, Dilthey'in anlama ve hermeneutik kapsamını genişletmiştir. Gadamer, Dilthey'in anlamaya yönelik görüşlerini insanın varoluşu ile ontolojik temelde ilişkilendirerek, anlamının yorumlamak olduğu (İcan, 2019: 10; Dursun, 2004: 227) görüşünü ortaya koymuştur. Zira Gadamer'e göre insan varoluşu itibarıyla içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırmaya çalışır ve bu bağlamda söz, ifade ve anlama kaçınılmaz bir biçimde yorumu da içerecektir (Becermen, 2004: 57-58; Kaya, 2019: 275; İcan, 2019: 5). Gadamer'in pozitivist yaklaşımın sınırlarında beliren nesnelliğe karşı geliştirdiği yöntem "anlama" olarak ifade edilebilir. Hermeneutiğin gelişimi açısından da oldukça önemli bir yer tutan tarihselcilik Gadamer için tarih, kültür, deneyim ve gelenek noktasında anlama ve yorumlamanın dışında değildir (Birlik, 2021: 101-102).

3.2. Tartışmalar ve Eleştiriler

Anlamlandırma ve anlama süreçlerinin karmaşıklığı ile kültür ve tarihselliğin dinamizmi göz önünde bulundurulduğu takdirde, insan ve insan ilişkilerinden doğan beşeri bilimlerin ve bu anlam üzerinden anlaşılacak bir sosyal bilimler anlayışının, doğa bilimleri yöntemleri ile ele alınmayacak farklılıkları içeriğinde taşımaktadır. Aydınlanma ve pozitivist sosyal bilimler anlayışının ortaya koyduğu bilimlerin birliği ilkesine temel itirazın şekillendiği hermeneutik sosyal bilimler yöntemleri açısından önemli bir eleştiri ve tartışma noktasını da oluşturmaktadır (Skirbekk ve Gilje, 2017: 377).

18'inci yüzyılın Aydınlanmacı ve pozitivist yaklaşımının üstünlüğü ile bilimi tek bir bilim anlayışıyla şekillendirdiği hâkim paradigmanın kırılması ile 19'uncu yüzyılda hermeneutik yaklaşımın tarihsel bilginin bütünselliğine bir itiraz geliştirmesi ile şekillenmiştir. Bu bağlamda hermeneutik yaklaşımın temel hedefi özellikle sosyal bilimlere özgü amaç ve yöntemlerin ayırt edici bir biçimde ortaya konulmasıdır. Hermeneutiğin bu reddiye noktası üzerinden geliştirdiği yaklaşıma yönelik itiraz noktası ise doğa bilimleri ile sosyal bilimler üzerinden yaptığı ayrımın insan bilimleri, sosyal bilimler ve de kültür üzerinden de keskin bir biçimde sürdürülmesidir. Buradaki ayrım noktasının bir karşıtlık üzerinden işlemesi de eleştirel hususlardan birini oluşturmaktadır (Erkızan, 2006: 6).

Pozitivizmin objektiflik ve yansızlık vurgusu hermeneutiğe, bilimin tarafsızlığı üzerinden bir nesnellik ölçütü olarak, eleştiri unsuru olma özelliği yüklemektedir. Hermeneutik yaklaşımın bu bağlamda pozitivist yaklaşımın eleştirisini içerecek biçimde yaslandığı temel düstur ise tarihsellik, kültür ve bağlam üzerinden değerlendirilmektedir. Kısaca bu noktada hermeneutik yaklaşım pozitivist tarihsel, toplumsal ve bağlamsal değişkenlik ve göreceliliğin görmezden gelinemeyeceği eleştirisini yönelterek, kendi iç dinamiklerini ve odak noktasını şekillendirmektedir (Bayhan, 2016: 219).

Hermeneutiğin yöntem üzerinden gelişme gösterdiği noktada eleştirilerine yönelik uğraklarından biri sosyal bilimlerde hermeneutik yaklaşımın nesnesi boyutunda karşımıza çıkmaktadır. Zira hermeneutiğin esas gelişimi metinler üzerinden mümkün olmuştur. Bu aşamada metinler gibi diğer söz, ifade ve benzeri unsurların inceleme nesnesi olarak kabul edilmesi, hermeneutiğin geniş bir skalada karşılık bulabilmesine imkân tanımıştır. Bu durumun yol açtığı bir diğer eleştiri unsuru ise her şeyin yorumlanabilirliği üzerinden değerlendirilmektedir. Bu eleştiri noktasının temel dayanağı ise hermeneutiğin işleyişine uygun bir biçimde kesin bir nesnesinin olmayışı ile değerlendirilebilir. Zira anlam yüklenebilen her şey hermeneutiğin konusu olabilir durumdadır. Kısaca bu doğrultudaki eleştirilere hermeneutiğin içinden bir cevapla, kendi yöntemini seçme bakımından, yöntemi seçeni özgür bırakması ve çeşitlilikle karşılaşması ve de böylece sabit verilerden ziyade her türlü içeriğe sahip verinin kullanımına imkân tanıyan bir yöntem olarak da ortaya çıkan bir yaklaşımı oluşturduğu ifade edilebilir (Coşkun, 2018: 64).

Sonuç

Pozitivizm ve hermeneutik sosyal bilimlerde yöntem bakımından tartışmalarda iki önemli teoriyi temsil etmesi bakımından öne çıkmaktadır. Bu iki teorik çerçeve hem tarihsel açıdan ortaya çıkma koşulları, hem yöntem bakımından belirleyici ilkeleri hem de eleştiri unsurları bakımından sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarını içeren araştırmalarda sıkça konu edilmektedir. Pozitivizme ve hermeneutiğe ilişkin literatürde karşılaştırmalı olarak her iki teori üzerinde temel bakış açılarının ele alınmasında öne çıkan bazı çalışmalar arasında Acar (2020), Coşkun (2018), Erkızan (2006), Fırıncioğulları (2016), Kaya (2019) sayılabilir. Yöntem bakımından ilişkili olarak üst bir değerlendirme ve perspektif sunması yönünden, Bayhan (2016), Bozkurt (2013), Coşkun (2018), Gulbenkian Komisyonu'nun Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor (2003), Karasar (2020), Kuhn (2017), Kümbetoğlu (2019), Neuman (2020), Özlem (2012), Popper (2018), Sayılı (2010), Sunar (2008) ve Yıldırım'ın (1997; 2012) çalışmalarının ilgili bölümleri öne çıkmaktadır. Pozitivizm ve pozitivist teoriye öncülük eden isimlerin daha derinlikli ve merkezi olarak konu edildiği, Ballıkaya (2015), Çakmak (2018), Ertürk (2005), Güvenç (2020), Kaboub (2008), Meriç (1996), Rutli (2014), Şahin Kütük ve Şahin'in (2017) çalışmaları dikkate değerdir. Hermeneutiğin ve hermeneutik teoriye öncülük eden isimlerin daha derinlikli ve merkezi olarak konu edildiği, Becermen (2004), Birlik (2021), Dursun (2004), Dürüşken ve Çoraklı (2017), Gadamer (2017), Geitsetzer (1997), İcan (2019), Özlem (2003) ve Taşdelen'in (2007) çalışmaları önemlidir. Pozitivizm ve hermeneutik teorinin tarihsel arka planı, felsefi ve sosyolojik açıdan konu edildiği bütüncül perspektif ve değerlendirmelerin bir arada ele alınması ve de buna kaynaklık eden düşünürlerin yaklaşımlarının ifade edilmesi açısından, Skirbekk ve Gilje (2017), Sunar (2008), Swingewood (2010), Yayla (2011), West (1998) ve Williams'ın (2015) eserleri önemli çalışmalar arasında sayılabilir. Pozitivizm, hermeneutik ve sosyal bilimlerde yöntem tartışmalarının konu edildiği çalışmalar burada sayılan eserlerden çok daha fazlasıdır. Ancak çalışmanın mevcut sınırları içerisinde temel bir teorik değerlendirmeye ilişkin arka planın oluşturulabilmesi için bütüncül çalışmalardan faydalanmakla birlikte, ele alınan her iki teorinin birincil kaynaklarına ve güncel, ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Bilimsel bilgiyi elde etmenin yolu onun yönteminden geçmektedir. Bir bilgiyi elde ettiğimiz yöntem onu diğerinden farklılaştırmaktadır. Bilimsel bilgiyi de diğer bilgi düşünüşlerinden veya türlerinden ayıran en önemli etken yöntemidir. Bilimsel bilgi, hem toplumu, toplumsal olayları algılamakta, değerlendirmekte ve analiz etmekte hem de doğayı anlamlandırmak noktasında önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla, yöntem bilimin odağında yerini alan bir husus olarak varlık göstermektedir. Bir araştırma yapılırken, öncesinde araştırmanın amacına ve konusuna göre bir yöntemin belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bilimsel araştırmanın konu ve amacının farklılaşması, farklı yöntemlerin ortaya çıkmasını da içeren karakteristik

göstermiştir. Bilimsel disiplinler arası farklılaşma açısından doğa bilimleri ve sosyal bilimler üzerinden değerlendirildiğinde yöntem farklılığını tekbiçimci bir bilim anlayışının dışına çekse de, aynı disiplin içerisinde konu ve amaç farklılıkları üzerinden de farklılaşan anlayışlar ortaya koymuştur. Pozitivizm ve hermeneutik üzerinden irdelemeye çalıştığımız yöntem sorununu göz önüne aldığımızda, pozitivizmin açıklayıcı karakteristiği, hermeneutiğin anlamacı/yorumsamacı karakteristiğinde farklılaşmayı somut bir biçimde ele alabilmemizi mümkün kılmıştır.

Pozitivizm, diğer bilimsel düşüncelerin ortaya çıkması, gelişmesi ve yayılmasında belirli öncülleri içerisinde barındırmaktadır. Bu öncüller pozitivizmin ortaya çıkmasını sağlayan arka planlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Rönesans, reform ve aydınlanma çağı, pozitivizme zemin hazırlayan arka plan olarak görülmektedir. Pozitivizm de her bilimsel düşünce gibi içerisinden çıktığı dönemden etkilenmiştir. Bu tarihsel bağ göz önünde bulundurulduğunda pozitivizmin din, metafizik, sezgisel vb. alanlarla bilimsel olanın arasına mutlak ve keskin bir sınır çizerek birbirinden ayırdığı görülmektedir. Pozitivizmde neden-sonuç ilişkisini, doğrulama ilkesini içerisinde barındıran; olgunun kıymetli olduğu, deneye dayalı bir yöntemin doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerin de bu yöntemle yapılabileceği anlayışı hâkimdir. Pozitivizmin, rasyonelliğe önem veren, nesnellüğün ön planda tutulduğu, deneye dayalı, doğrulanabilirlik ilkesini, evrimsel ilerlemenin var olduğu düşüncesi vb. yönlerden eleştirilere maruz kalmıştır. Pozitivizm savunucuları, nesne olarak toplumsal dünyaya, toplumsal olaylara bakıp ele alırken pozitivizmi eleştirenler toplumu bir nesne olarak algılamamaktadır. Pozitivizmin, bilimin bir birikim ve ilerleme yani evrimsel bir şekilde ilerlediği görüşüne karşın pozitivizm eleştirilerinde bilimin devrimsel nitelikte ilerlediği görüşü hâkim olmaktadır.

Pozitivizm sadece kullandığı yöntem bakımından değil aynı zamanda bu bilimsel düşünüşün arkasında yatan felsefeye de karşıtlık söz konusudur. Bu bağlamda birçok bilimsel düşünüş ortaya çıkmış ve arkasında yatan felsefenin tam aksine toplumu bir nesne olarak görmeyen, simgelerin ve kişilerin deneyimlerinin de önemli kılındığı görüşler ortaya çıkmıştır. Savunuları ve eleştirileriyle pozitivizm, her ne kadar ortaya çıktığı ve yükseldiği dönem kadar değerli görülmesi de özellikle niceliksel çalışmalarda önemli bir referans noktası olarak günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir. Tabii bu durum pozitivizmin, eskisi kadar önemli kılındığını göstermemektedir.

Hermeneutik yaklaşıma göre, her toplumu kendi içerisindeki dinamiklerle değerlendirmek ve buna binaen bilimsel çabaların ortaya konulması gerekmektedir. İnsanın değer yargılarına, sezgilerine, yaşanmışlıklarına, tecrübelerine yer vermek ve bu şekilde içerisinde olduğu toplumun ve kültürün kazanımları ile birlikte yorumlama geliştirilmelidir. Zira insan, bazı değer yargıları ve olaylara, olgulara yükledikleri anlamlar çerçevesinde hayatını sürdüren varlıklardır. Pozitivizmin aksine değer

yargılarına, olgulara yükledikleri anlamlara önem veren hermeneutik yaklaşım, öznelere dışında işleyen süreçlere dikkat çekerken, içsel dinamiklerin de göz ardı edilemediği bir yaklaşımdır.

18'inci yüzyıl itibarıyla bilimlerin dinden bağımsız olarak varlık göstermesi, doğa bilimlerine karşı ahlak ve estetik sınırların kendi alanlarını var edebilme kapasitesi kültürel ve bilimsel gelişmelerin kırılma noktalarının sonucu biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Doğa bilimlerinin, doğayı açıklama çabalarının yalnızca teleolojik biçimleri üzerinden kurduğu reddiye, doğanın matematik dili ile yazıldığı düşüncesi üzerinden derinleştirilmiştir. Dahası doğa bilimlerinin, Tanrı'nın mesajını açığa çıkarma çabası ile bütünleşen doğayı anlamlandırma ve yorumlama çabası ile birleşmiştir. 19'uncu yüzyıl itibarıyla ise doğa bilimleri anlamlandırma ve yorumlama çabası yerine doğa üzerindeki kontrolün güçlü bir aracı olarak açıklayıcı olma misyonunun üzerinden hareket eder hale gelmiştir. Bu durum insan bilimleri üzerinden konuların farklılaşması ile devam etmiş ve bu noktada farklılaşan konuların farklı metotlar ile araştırılması ihtiyacını ortaya koyarak, insan bilimlerinin yöntemlerinin doğa bilimlerinden farklı yöntemler olması gerektiği sonucunu karşımıza çıkarmaktadır.

Tarihselcilik ve hermeneutik yöntemler üzerinden yükselen bu anlayış çerçevesinden bugüne baktığımızda insan bilimleri üzerinden gerçekleşen bu farklılaşma, değişim ve dönüşüm dogmatik kabullerin sorgulanmasında, anlaşılmasında ve yorumlanması üzerinden ortaya koyduğu bir özgürlük yaratımında ilham vericidir. Yanı sıra bugünün sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarında artan disiplinler farklılık ve çeşitlilikler kendi iç yöntemsel çeşitliliklerini de besleyen bir katalizör işlevini de iç dinamiğinde taşımaktadır. Dolayısıyla artık insan merkezli disiplinlerin tek bir yöntemle ele alınması ve araştırılması, tek bir yaklaşımın hâkim halde bulunması mümkün değildir. Bu nedenle hermeneutik, tekçi-tekbiçimci bilim düşüncesinin sınırlarının ortadan kaldırılmasında en önemli kırılma noktalarından birinin de adıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Fırat Kaya %50, Burcu Büyükekmeçci %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Fırat Kaya %50, Burcu Büyükekmeçci %50

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Kaynakça

- Acar, N. (2020). “Sosyal Teori: Pozitivizm ve Hermenötik Metodoloji Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilim Armonisi*, 3 (1), ss. 71-79.
- Ballıkaya, C. (2015). “Pozitivizm Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (33), ss. 87-106.
- Baloğlu, B. (2005). “Hipotez ve Varsayım Birbirlerinin Yerine Kullanılabilir mi?”, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (32), ss. 125-129.
- Bayhan, V. (2016). “Sosyal Bilimlerde “Objektiflik” Efsanesi”. *Mukaddime*, 7(2), ss. 217-242.
- Becermen, M. (2004). “Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu”. *Ü Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(6), ss. 35-66.
- Birlik, P. (2021). “Dil Felsefesinden Hukuk Felsefesine Açılan Bir Kapı: Gadamer'den Dworkin'e Hermeneutik Yöntem”. *Temaşa Felsefe Dergisi*(15), ss. 98-114.
- Bozkurt, N. (2013). *Eleştiri ve Aydınlanma*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü* (Üçüncü Baskı b.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*, Çev. Erkan Ataçay, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Coşkun, S. (2018, Haziran). Sosyal Bilimlerde Metodoloji Problemi . *Dört Öge*(13), ss. 59-72.
- Çakmak, O. (2018). *Auguste Comte Pozitivizmi ve Sosyoloji*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları*, Çev. Enver Aytekin, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Dursun, Y. (2004). “Gadamer'in Hakikat Anlayışının İki Kaynağı ve Hermeneutik'in Görevi”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), ss. 219-230.

- Dürüşken, Ç., ve Çoraklı, E. (2017). “Antik Çağ’da Hermeneia”. *Cogito*(89), ss. 59-77.
- Ertürk, R. (2005). “Pozitivizm Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (11), ss. 1-6.
- Erkızan, H. N. (2006). “Aristotelesçi Sosyal Bilim Anlayışı, Pozitivizm ve Hermeneutik Üzerine”. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*(2), ss. 3-16.
- Fırıncioğulları, S. (2016, Ocak - Şubat). “Hermeneutik Yöntem, Ontolojik Hermeneutik ve Hans Georg Gadamer”. *Akademik Bakış Dergisi*(53), ss. 286-283.
- Gadamer, H.-G. (2017). “Hermeneutik”. *Cogito*(89), ss. 42-58.
- Geitsetzer, L. (1997). “Hermeneutik”. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), ss. 121-125.
- Gulbenkian Komisyonu. (2003). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güvenç, C. (2020). “Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivizm Bakış Açısı ve Değerlendirmesi”, *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, (2), ss. 109-120.
- Heidegger, M. (1998). *Tekniğe İlişkin Soruşturma*. Çev. Doğan Özlem. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- İcan, Y. Ö. (2019). “Hermeneutik ve Anayasanın Yorumlanması” . *Anayasa Yargısı*, 36(2), ss. 1-35.
- Kaboub, F. (2008). “Positivist Paradigm”, *Encyclopaedia of counselling*, 2(2), ss. 343.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kaya, F. (2019, Nisan). “Yorumsamacı Yaklaşımda Anlama Kavramının Önemi ve Pozitivizm Eleştirisi”. (22), ss. 271 - 280.
- Kuhn, T. (2017). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Meriç, C. (1996). *Saint-Simon İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar Cilt-I*. (Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özlem, D. (2003). *Hermeneutik Üzerine Yazılar*. Ankara: İnkılâp Kitabevi
- Özlem, D. (2012). *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Platon. (2020). *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Popper, K. R. (1998). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. Çev. İlknur Aka ve İbrahim Turan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rutli, E. (2014). "Sosyal Bilimlerde Pozitivizm Tartışması: Adorno ve Popper", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (1), ss. 134-160.
- Sayılı, A. (2010). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Skirbekk, G., ve Gilje, N. (2017). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. (E. Akbaş, ve Ş. Mutlu, Çev.) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sunar, İ. (2008). *Düşün ve Toplum*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınbay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Şahin Kütük, B. ve Şahin, M. (2017). "Fizik Alanındaki Gelişmelerin Sosyolojiye Yansımaları: Pozitivizm", *Sosyoloji Konferansları*, 56 (2), ss. 183-203.
- Taşdelen, V. (2007). "Çağdaş Hermeneutiğe Doğru: Schleimacher ve Genel Hermeneutik". *Felsefe Dünyası*, 2(6), ss. 189-203.
- Terzi, A. (2005). "Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel Epistemolojik İnançları Üzerine Bir Araştırma". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), ss. 298-311.

- Topakkaya, A. (2020). "Hermeneutiğin Başlangıcı Olarak Peri Hermenias". *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*(29), ss. 277-282.
- Uğur, A. (1983). "Hermeneutik: Eski Bir Yorum Yönteminin Yeniden Gündeme Gelişi ve Hukuk Alanına Uygulanması". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38(1), ss. 181-195.
- Vergin, N. (2020). *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Yayla, A. (2011). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimsel Düşünme Yöntemi: Yazılar, Bildiriler, Tartışmalar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yıldırım, C. (2012). *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Bilim Felsefesi.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. (A. Cevizci, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Williams, R. (2015). *Keywords: A Vocabulary Of Culture and Society*. New York: Oxford University Press.

Extended Abstract

Method characterizes science. The path to scientific knowledge is determined by the method, which can also be applied to social sciences. There are various arguments in the social sciences, but the foremost is about two opposing approaches: positivism and hermeneutics.

Positivism emerged and developed as a scientific thought throughout the historical process. Within the scope of this context, in this study the main historical processes that forms the background of positivism were examined and, their effects over emergence and construction of positivism were tried to be revealed. In addition, the fundamental features of positivism and the way of perceiving science were emphasized. Criticism of positivism and its defense was explained comparatively.

The following questions related to positivism were tried to be answered: "What are the main opinions of the advocates of positivism, who are the advocates of positivism, and in which ways does positivism emerge as a method, and how does its advocates contribute to its development?" Furthermore, within the scope of the arguments of the positivism the answers to the questions such as "from which aspects, by whom and in what way were the criticisms made?" were examined. Thus, the subject was tried to be discussed by addressing both positivism defenses and criticisms in the study.

The Renaissance and Reform Movements and the Age of Enlightenment are significant milestones that paved the way for the formation of positivism. The basis of the enlightenment based upon reason and

knowledge. With the Enlightenment, a scientific thought developed, which prioritized the mind, experimentation and observation. For positivism as a scientific theory, facts are crucial. Positivism claims that definitions and theoretical explanations of society and individuals can be made without resorting the value judgments.

Hermeneutic theory is an alternative to positivist theory as a result of the distinction between natural sciences and social sciences. The question of whether natural science methods can be used in the social sciences is a critical question. In addition, for the subject regarding the distinction between the social sciences and the natural sciences, the question of technique seems to be the most important one.

This study was based on the premise that social sciences cannot be dissociated from the methodology and also the perspective that a single method cannot be adopted in social sciences solitarily. This study focused on the impact of positivism on methodological issues and hermeneutics as an alternative to positivism. Positivism has been criticized in many ways and new methods have emerged from the criticism of positivism. Hermeneutics is one of these techniques and is another focus of this research.

Hermeneutics is the name of one of the most important breaking points of monist-uniformist thought of science. Hermeneutics, in its broadest context, is the art of understanding and comprehending human-oriented words, actions, and creations created by humans. Hermeneutics has a wide historical background. It has been seen as a reaction against the application of positivism and natural science methodologies in the social sciences since the nineteenth century. In this context, hermeneutics emerged as a theory of interpretation. Prominent names in hermeneutics are Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer. In this article, these names and their contributions to hermeneutics were briefly mentioned.

Hermeneutics is the primary criticism of the Enlightenment and the social sciences' positivist view of the scientific unity principle. In this context, the basic proposition of the hermeneutic approach, including the critique of positivism, should be examined through historicity, culture, and context. When we look at today through the lens of historicism and hermeneutic methods, we can see how the differentiation, change and transformation in the humanities inspired the creation of a freedom that emerges through questioning and understanding. Each civilization should be examined according to the hermeneutic approach with its unique dynamics and scientific efforts should proceed in this direction.

This study focused on the impact of positivism on the problem of method and hermeneutics as an alternative to positivism. The main topics focused on in this article were the characteristics, historical processes, perspectives and criticisms of positivism and hermeneutics in general. It also focused on the main method discussions in this field. The problem of method

was analyzed through the differentiation between positivist explanation and hermeneutic understanding.

Positivism criticized hermeneutics for lacking objectivity and impartiality. The hermeneutic approach, on the other hand, criticized positivism by emphasizing the importance of historical, social, and contextual diversity and relativity. This criticism is both an answer and a feature of hermeneutics. The two main approaches that method focus on social sciences are hermeneutics and positivism. This work is a brief review of positivism and hermeneutics in their broader context, with key arguments and criticisms.